

3 Vpliv ukinjanja volišč na volilno udeležbo v volilnem okraju Šmarje pri Jelšah

Boštjan Rogelj, Jernej Tiran

3.1 Uvod

Volilni okraj Šmarje pri Jelšah sodi v sedmo volilno enoto s sedežem v Mariboru in obsega območje šestih občin (Bistrica ob Sotli, Kozje, Podčetrtek, Rogaška Slatina, Rogatec in Šmarje pri Jelšah). S 27.716 volilnimi upravičenci (2022) in površino 400 km² spada med največje volilne okraje v Sloveniji. Okraj ima vse od nastanka samostojne države eno izmed najmanjših udeležb na državnozborskih in predsedniških volitvah ter referendumih, primerljivo s preostalimi perifernimi okraji v Sloveniji. Vzroki za to še niso bili temeljito raziskani. Na podlagi uveljavljenih modelov volilne udeležbe (gl. npr. Brady in sod. 1995) lahko iščemo pglavitne vzroke za tukajšnjo višjo volilno abstinenco zlasti v slabših socio-ekonomskih kazalnikih v primerjavi z državnim povprečjem; vendar je treba dodati, da se okraj uvršča med tiste, ki imajo slabšo udeležbo od pričakovane (Rogelj in Tiran 2014), zato del vzrokov za ta pojav ostaja nepojasnen.

Med dejavniki volilne (ne)udeležbe je tudi dostopnost volišč, ki na odločitev o udeležbi vpliva prek časovnih in finančnih stroškov volivca pri oddaji glasu. Ta dejavnik je v primerjavi z institucionalnimi (Sijamhodžić in Rogelj 2020), socio-ekonomskimi (Stockemer 2017) in psihološkimi (Smets in van Ham 2013) nekoliko slabše raziskan, podobno kot drugi prostorski dejavniki. Dosedanje raziskave kažejo, da je z vidika udeležbe tudi manj pomemben, vendar ga ne gre povsem zanemariti (Aldrich 1993; Geys 2006). Kot navajata Downs (1957) in Niemi (1976), je dejanski učinek oddaje glasu na volilni izid tako neznatn, da že majhne spremembe v stroških pomembno vplivajo na odločitev o udeležbi, s tem pa tudi na razporeditev politične moči.

Na dostopnost volišč najbolj neposredno vplivajo spremembe njihovih lokacij, ki so po svetu razmeroma pogost pojav. Pri tem lahko ločimo med ukinjanjem volišč oz. združevanjem s sosednjimi in spreminjanjem sedežev volišč. Najpomembnejši razlogi za to so ekonomski (zmanjševanje stroškov), demografski (spremembe v prostorski razporeditvi volivcev) ter politični (interesi posameznih skupin in političnih strank). Po nekaterih podatkih se je število volišč v Združenih državah Amerike v samo štirih letih več kot prepolovilo (U.S. Election Assistance Commission ... 2018; 2022). Dokumentiranih je tudi nekaj primerov dodajanja volišč kot poskusov zagotavljanja enake

volilne pravice (Polling Places ... 2014). Ponekod do zmanjševanja dostopnosti volišč prihaja tudi zaradi naravnih nesreč (Asplund in sod. 2024), oboroženih konfliktov (Eboh 2023) ali epidemij (Asplund in sod. 2021).

V Sloveniji je po letu 2011 prišlo do znatnega zmanjšanja števila volišč: na volitvah v Državni zbor (DZ) leta 2022 jih je bilo 2994, kar je 402 oz. 11,8 % manj kot na volitvah leta 2011. Državna volilna komisija je namreč konec leta 2013 pristopila k spremembam omrežja volišč v smeri racionalizacije stroškov oz. združevanja volišč (Jančič 2013) in v ta namen oblikovala kriterije, med katerimi najdemo velikost volišča, lastništvo, pa tudi oddaljenost (Informacija o postopku ... 2017). Do ukinitev nekaterih volišč je pozneje prišlo tudi zaradi 16. člena novele Zakona o volitvah v Državni zbor iz leta 2017, ki določa, da morajo biti volišča dostopna invalidom. Od volitev v DZ 2011 do 2022 je bil največji delež volišč ukinjen prav v šmarskem okraju, in sicer 28 od 69, kar je 40,6 % volišč.

Tematika dostopnosti volišč je v zadnjih letih pritegnila tudi pozornost strankarske politike. Tako je Svet Slovenske demokratske stranke opozoril na proces ukinjanja volišč na podeželju, kar naj ne bi le kršilo načela enakega dostopa do volilne pravice, temveč tudi zmanjšalo volilno udeležbo (Zahtevamo vrnitev ... 2024). Državna volilna komisija se zaveda občutljivosti in pomembnosti te problematike, ki je sicer v domeni okrajnih volilnih komisij (Kos 2024). Udeležba na volitvah namreč pomeni tudi napor, čas in strošek, ki pa v prostoru niso enakomerno porazdeljeni ter lahko vplivajo na uresničevanje volilne pravice.

Namen raziskave je proučiti spremembe omrežja volišč, dostopnost volišč in volilno udeležbo ter odnos med temi pojavi v volilnem okraju Šmarje pri Jelšah med volitvami v Državni zbor leta 2011 in 2022. V raziskavi smo oblikovali hipotezo, da večja oddaljenost od volišča vodi v nižjo volilno udeležbo. Pri tem smo si zastavili naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Kakšne so bile prostorske značilnosti sprememb volišč?
2. Kolikšna je oddaljenost volilnih upravičencev od volišč in kako se spreminja skozi čas?
3. Ali (povečana) oddaljenost volilnih upravičencev od volišč vpliva na volilno udeležbo?

3.2 Pregled literature

Vpliv dostopnosti volišč na volilno udeležbo je bil doslej že velikokrat proučen. Gre namreč za pomembno vprašanje z vidika napora, porabljenega časa in stroškov tako pri iskanju informacij kot pri oddaji glasu, ki izhaja tudi iz temeljnega dela Anthonyja Downsa (1957) o volilnem odločanju z vidika racionalne izbire. Ko stroški postanejo previsoki glede na pričakovane koristi, ki se denimo kažejo v izvolitvi posameznega kandidata, to lahko vodi v volilno abstinenco (Downs 1957; Niemi 1976). Dosedanje raziskave, po večini opravljene na primeru volitev v Združenih državah Amerike, večinoma kažejo, da večja oddaljenost med prebivališčem in voliščem malo, toda statistično značilno zmanjšuje udeležbo, vpliv pa je nelinearen (npr. Dyck in Gimpel 2005;

Brady in McNulty 2011; Cantoni 2020; Garnett in Grogan 2021). V eni izmed teh študij je bilo ugotovljeno, da povečanje oddaljenosti od volišča za eno miljo zmanjša udeležbo za eno odstotno točko (Bagwe in sod. 2022). Za vse raziskave je značilen kvantitativni pristop, večinoma na podlagi individualnih podatkov, nobena od raziskav pa ni proučevala te tematike na kvalitativen način.

Raziskave ugotavljajo tudi, da razdalje do volišč niso enakomerno porazdeljene po prostoru in skupinah prebivalstva, vključno s podporniki posameznih političnih strank ali pripadniki etničnih manjšin (Cantoni 2020; Joslyn in sod. 2020). To je še dodatno pomembno v primeru dogodkov, kot sta ukinitve volišča ali sprememba njegove lokacije, ki lahko povzročita tako stroške v obliki napora pri iskanju novega volišča kot dodatne prevozne stroške (Brady in McNulty 2011). Nekatere raziskave kažejo, da se volivci temu prilagodijo s predčasnim glasovanjem, zato ni nujno, da se odrazi v manjši udeležbi (Clinton in sod. 2021). Od volišč bolj oddaljeni volivci pogosteje posegajo tudi po glasovanju po pošti (Dyck in Gimpel 2005; Bagwe in sod. 2022). Nekatere študije kažejo, da povečanje oddaljenosti volišča bolj zmanjšuje udeležbo pri prebivalcih, ki so živeli bližje voliščem, v primerjavi s tistimi, ki so bili od njega že prej bolj oddaljeni in so vajeni potovati na večje razdalje (Fauvelle Aymar in François 2018; Garnett in Grogan 2021). Podobno ugotavljata tudi Gimpel in Schuknecht (2003) v primerjavi suburbanih in ruralnih območij. Haspel in Knotts (2005) ter Bhatti (2012) pa dodatno ugotavljajo, da so prebivalci z razpoložljivim avtomobilom veliko manj občutljivi na večjo oddaljenost od volišča v primerjavi s tistimi, ki ga nimajo; razlika v verjetnosti udeležbe med prebivalci z avtomobilom in brez njega je opazna celo pri manjših razdaljah (Bhatti 2012). Pomen prevladujočega potovalnega načina poudarjajo tudi druge študije: tako so na oddaljenost volišča bolj občutljivi revnejši prebivalci, odvisni od javnega prevoza (Bagwe 2021). Uvedba brezplačnega javnega prevoza na volilni dan sicer ne vpliva na udeležbo (Pereira in sod. 2023).

Vse te študije kažejo, da lokacija volišča kljub majhnemu vplivu na volilno udeležbo ni povsem nepomembna. Zadeva namreč tako enake (ali vsaj primerljive) možnosti za uresničevanje volilne pravice kot samo odločitev o oddaji glasu, kar je še posebej pomembno za politično šibkeje zastopane in manj mobilne skupine prebivalstva.

3.3 Metode

Spremembe v obsegu volišč in njihovi velikosti po številu volilnih upravičencev smo analizirali na podlagi podatkov o voliščih Geodetske uprave Republike Slovenije (GURS 2011; 2014; 2018; 2022) ter podatkov o številu volilnih upravičencev in volilnih rezultatih po voliščih Državne volilne komisije (DVK 2011; 2014; 2018; 2022) v programih ArcGIS Pro in SPSS.

Spremembe dostopnosti volišč smo analizirali s pomočjo orodja *Closest facility* (najbližji objekt) programa ArcGIS Pro. V analizi smo uporabili podatke o naslovih volišč Državne volilne komisije (DVK 2011; 2014; 2018; 2022), podatke o številu prebivalcev, starih 18 let in več, na naslovih stalnega prebivališča iz Centralnega registra prebivalcev (v nadaljevanju CRP) (MNZ 2024) ter podatke o cestnem omrežju

spletišča Open Street Map (Geofabrik 2024). V prvi fazi smo na podlagi podatkov CRP-ja za naslove, na katerih je bil v letu volitev uradno prijavljen vsaj en prebivalec, star 18 let ali več, izračunali najkrajšo možno pot do matičnega volišča po cestnem omrežju. Lokacijo naslovov in volišč smo določili na podlagi koordinat naslova v CRP-ju. V nadaljevanju smo v programu SPSS podatke o oddaljenosti od volišč povezali s podatki o številu polnoletnih prebivalcev na naslovu. Tako smo pridobili podatek o oddaljenosti večine volilnih upravičencev od volišča. V zadnji fazi smo s programom SPSS podatke agregirali na ravni volišč in zanje izračunali različne statistične kazalce. Za vsako volišče smo izračunali tudi delež volilnih upravičencev, ki so od volišča oddaljeni do 500 m, 1000 m in 4000 m. V prvem primeru gre za razdaljo, ki jo je možno prehoditi v dobrih petih minutah, zato je za številne pomembne cilje uveljavljen standard za peš dostopnost (npr. Tiran in sod. 2022). V drugem primeru gre za razdaljo, ki je za večino volilnih upravičencev najbrž še sprejemljiva za hojo (npr. Sarker in sod. 2020), saj večina ljudi prehodi omenjeno razdaljo v slabih 15 minutah, volitve pa so redek dogodek, ki poteka na dela prost dan. V tretjem primeru lahko govorimo o izjemno veliki oddaljenosti od volišča, za premagovanje katere večina volilnih upravičencev potrebuje prevoz. Vsi izračuni so bili narejeni za vsake volitve posebej.

Tu velja opozoriti, da prihaja do odstopanj med številom volilnih upravičencev (preglednica 3.1) in številom volilnih upravičencev, za katere smo izračunali oddaljenost od volišča (preglednica 3.2). Do razlik (leta 2011 razlika znaša 4 %, leta 2014 5,3 %, leta 2018 6,1 % in leta 2022 7,1 %) prihaja zaradi razhajanj med dejanskim številom volilnih upravičencev in podatki, pridobljenimi iz CRP-ja. Slednji ne vključujejo volilnih upravičencev, ki nimajo prijavljenega stalnega prebivališča v Sloveniji (t. i. izseljenci) in glasujejo na posebnih voliščih (omnia, diplomatsko-konzularna predstavništva v tujini, glasovanje po pošti), poleg tega se podatki nanašajo na zadnji dan v letu, in ne na dan volitev.

Vsi izračuni oddaljenosti so narejeni na podlagi sloja cestnega omrežja iz decembra leta 2024 in ne upoštevajo morebitnih sprememb na cestnem omrežju v proučevanem obdobju. Ocenjujemo, da je vpliv sprememb na izračune zanemarljiv. Velja pa opozoriti na nekatere napake in pomanjkljivosti uporabljenega sloja cestnega omrežja (manjkajoče ceste oz. odseki cest, napake v digitalizaciji ter pomanjkljiva kategorizacija), zaradi katerih so izračunane oddaljenosti za manjše število naslovov netočne.

Vpliv spreminjanja oddaljenosti volilnih upravičencev od volišča na volilno udeležbo smo zaradi nedostopnosti podatkov na ravni posameznikov ugotavljali na ravni volišč. Za vsako volišče smo izračunali povprečno oddaljenost volilnih upravičencev ter indeks volilne udeležbe glede na volilno udeležbo v celotnem volilnem okraju. Indeks volilne udeležbe je bil uporabljen zaradi primerljivosti podatkov za različne volitve. Za območja volišč iz let 2014, 2018 in 2022 smo izračunali povprečno oddaljenost in indeks volilne udeležbe tudi za predhodne volitve. Na ta način smo lahko primerjali volilno udeležbo pred združevanjem/ukinjanjem volišč in po njem. Najprej smo s pomočjo odvisnega t-preizkusa primerjali volilno udeležbo pred združitvijo in po njej na voliščih, ki so nastala z ukinitvijo oz. bolje rečeno združitvijo nekaterih volišč (t. i. združena volišča). Skupaj je bilo na volitvah 2014, 2018 in 2022 17 takšnih volišč. V nadaljevanju smo s pomočjo neodvisnega t-preizkusa primerjali volilno udeležbo med

dvema skupinama volišč. Prvo sestavljajo zgoraj opisana združena volišča, drugo pa volišča, ki v proučevanem obdobju niso doživela sprememb v prostorskem obsegu (t. i. nespremenjena volišča). Takšnih volišč je bilo skupaj 81 (27 na vsakih volitvah od leta 2014 naprej).

3.4 Rezultati

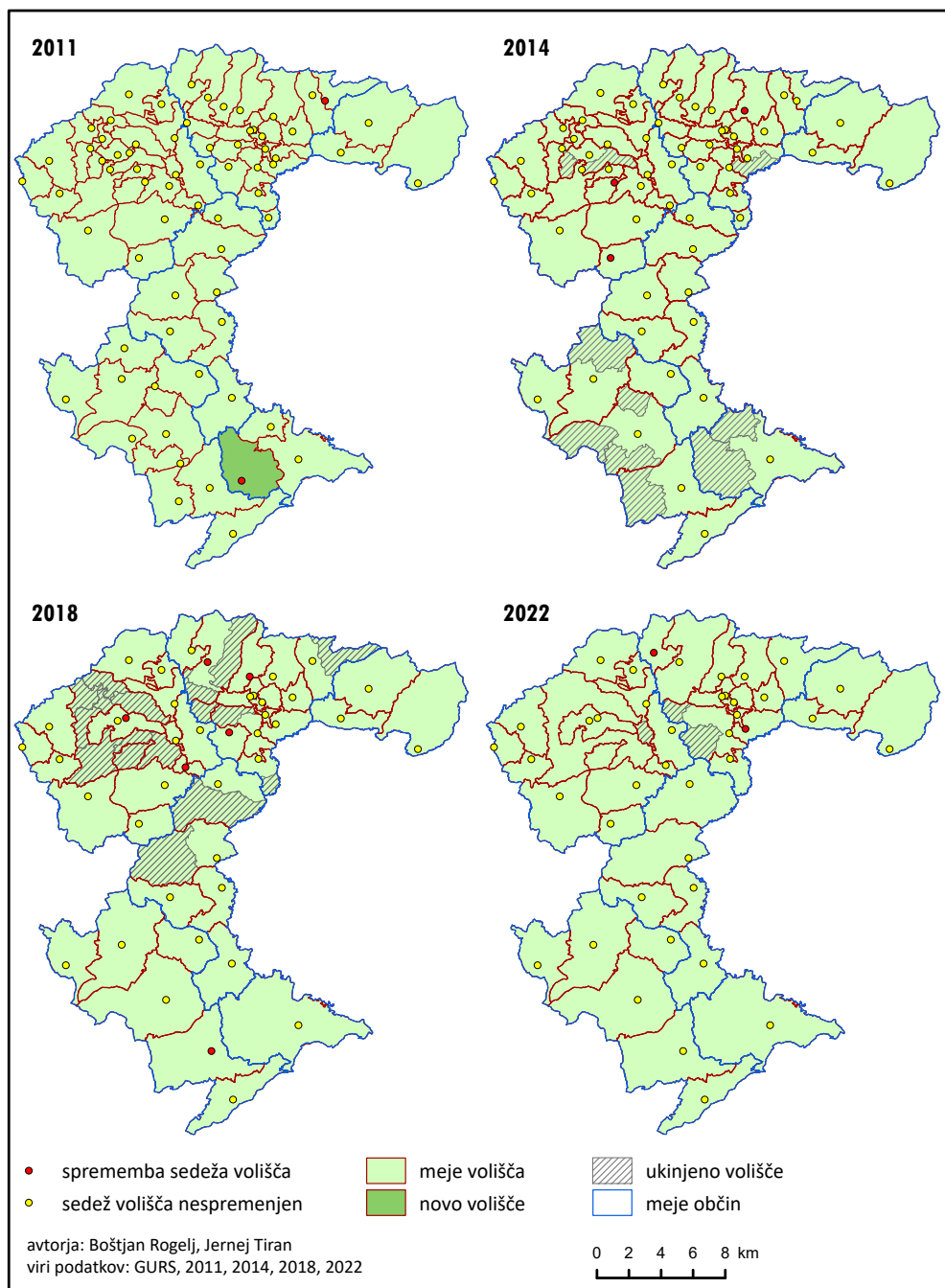
3.4.1 Spremembe območij volišč

V preteklosti je bilo v volilnem okraju Šmarje pri Jelšah nekaj manj kot 70 volišč. Po letu 2011 se je njihovo število močno zmanjšalo, danes je okraj razdeljen na 41 volišč. V prvem valu zmanjševanja števila volišč, leta 2014, je bilo ukinjenih sedem manjših volišč v zasebnih objektih v občinah Kozje in Bistrica ob Sotli ter tri volišča v neposredni bližini Šmarja pri Jelšah in Rogaške Slatine. V drugem valu, leta 2018, je prišlo do ukinjanja oz. združevanja manjših volišč v okolici Šmarja pri Jelšah, prav tako so bila ukinjena nekatera volišča v občinah Podčetrtek in Rogaška Slatina. Trend zmanjševanja števila volišč se je nekoliko umiril leta 2022, ko sta bili ukinjeni še dve volišči v širši okolici Rogaške Slatine in Šmarja pri Jelšah. Skupaj je bilo tako ukinjenih 29 volišč. Rogatec je edina občina, v kateri se število in obseg volišč v obravnavanem obdobju nista spremenila (slika 3.1).

Devetnajst ukinjenih volišč je imelo manj kot 250 volilnih upravičencev, največje ukinjeno volišče pa je imelo več kot 500 volilnih upravičencev. V volilnem okraju je še vedno šest volišč z manj kot 250 volilnimi upravičenci, tri pa imajo manj kot 100 volilnih upravičencev. Zaradi zmanjševanja števila volišč se je povprečno število volilnih upravičencev na volišču med letoma 2011 in 2022 povečalo za skoraj dve tretjini (preglednica 3.1). Z združevanjem volišč v okolici Šmarja pri Jelšah sta bili oblikovani izjemno veliki volišči, z več kot 1700 volilnimi upravičenci (obe volišči sodita med 20 največjih volišč v Sloveniji). Konsolidacija volišč je bila nekoliko manj intenzivna na območju Rogaške Slatine. V kraju ima sedež pet volišč, pri čemer imajo tri manj kot 1000 volilnih upravičencev. Velikost je bila pomemben, ne pa edini dejavnik pri ukinjanju volišč. Pomembno vlogo pri ukinjanju je igrala tudi lokacija volišč, saj je bila velika večina ukinjenih volišč umeščena v zasebnih objektih (le eno je bilo v javnem objektu).

Ponekod se je spremenil sedež volišča, ne da bi se spremenil njegov obseg. V večini primerov gre za relativno majhne premike znotraj istega naselja. Kot zanimivost velja omeniti, da je pri voliščih Kulturni center Rogaška Slatina in Gasilski dom Šmarje pri Jelšah sedež volišča zunaj območja volišča. Medtem ko je prvo obstajalo že leta 2011, je drugo nastalo z združevanjem manjših volišč v okolici Šmarja pri Jelšah leta 2018.

Slika 3.1: Volišča v volilnem okraju Šmarje pri Jelšah v obdobju 2011–2022.

Preglednica 3.1: Osnovne značilnosti volišč v volilnem okraju Šmarje pri Jelšah.

	2011	2014	2018	2022
število volišč	69	59	43	41
skupno število volilnih upravičencev v volilnem okraju	27.818	27.797	27.800	27.716
število volilnih upravičencev na najmanjšem volišču	49	59	57	54
število volilnih upravičencev na največjem volišču	1.299	1.645	1.772	1.796
povprečno število volilnih upravičencev na volišče	403,2	471,1	646,5	676,0
povprečna velikost volišča (v km ²)	5,8	6,8	9,3	9,8
velikost največjega volišča (v km ²)	18,5	31,1	31,1	31,1

Vir podatkov: DVK 2011; 2014; 2018; 2022.

3.4.2 Dostopnost volišč

Na oddaljenost volilnih upravičencev od volišč odločilno vplivata razpršena poselitev in odsotnost večjih naselij. Na območju volilnega okraja je 187 naselij, med katerimi jih ima 78 (41,7 %) manj kot 100 prebivalcev, le tri naselja jih imajo več kot tisoč: Rogaška Slatina (5177), Šmarje pri Jelšah (1975) in Rogatec (1555). Večina volilnih upravičencev torej nima volišča v matičnem naselju.

Analiza razkriva, da je ukinjanje volišč odločilno prispevalo k povečanju oddaljenosti volilnih upravičencev od volišč (preglednica 3.2), medtem ko spremembe sedežev volišč niso imele večjega vpliva. Povprečna oddaljenost se je v obravnavanem obdobju povečala za dobro četrtino, s 1335 na 1710 m, pri čemer obstajajo velike razlike znotraj volilnega okraja. Daleč največje povečanje opazamo v občini Bistrica ob Sotli (+63 %), nekoliko manjše v Kozjem (+37 %) in Šmarju pri Jelšah (+33 %). V Podčetrtku in Rogaški Slatini se je povprečna oddaljenost povečala za slabo četrtino (Rogaška Slatina ima še vedno najmanjšo povprečno oddaljenost od volišča), v Rogatcu pa ni prišlo do večjih sprememb.

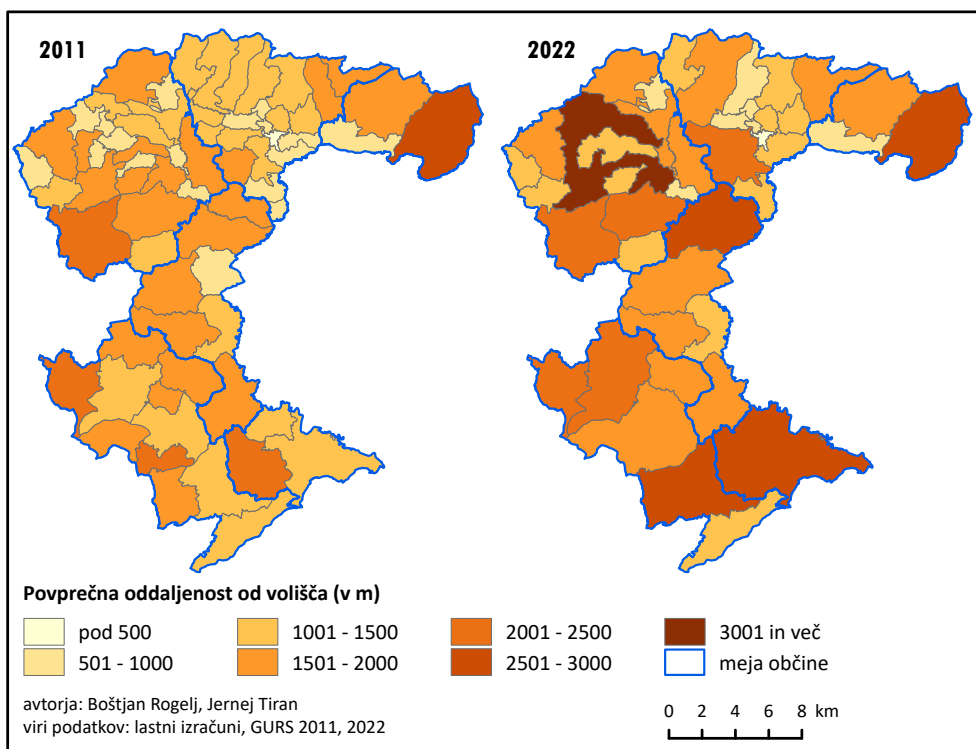
Na ravni volišč je do najbolj drastičnih sprememb prišlo v okolici Šmarja pri Jelšah (slika 3.2). Oblikovanje izjemno velikega volišča Gasilski dom Šmarje pri Jelšah s sedežem zunaj območja volišča, v katerega so združili osem manjših volišč, je ustvarilo volišče s povprečno oddaljenostjo 3137 m. Veliko povečanje povprečne oddaljenosti je zaznamovalo tudi volišča v Podsredi (za 1128 m), Bistrici ob Sotli (962 m), Pristavi pri Mestinju (899 m) in Lesičnem (821 m). Med volišči, ki niso doživela prostorskih sprememb, je povprečna oddaljenost največja v Dobovcu pri Rogatcu (2843 m) in Zagorju (skoraj 2500 m).

Preglednica 3.2: Spreminjanje oddaljenosti volilnih upravičencev od volišč v volilnem okraju Šmarje pri Jelšah v obdobju 2011–2022.

občina	leto	število volivcev, vključenih v analizo	povprečna oddaljenost od volišča (v m)	Delež volilnih upravičencev, ki je od volišča oddaljen manj kot ...		
				500 m	1.000 m	4.000 m
Bistrica ob Sotli	2011	1.224	1.567	20,3	33,3	98,3
	2014	1.197	2.529	15,0	22,8	77,6
	2018	1.170	2.530	15,2	22,5	77,2
	2022	1.135	2.555	15,4	21,7	76,6
Kozje	2011	2.829	1.592	15,8	36,0	96,2
	2014	2.718	2.198	13,4	27,1	87,5
	2018	2.652	2.218	12,6	28,2	85,9
	2022	2.548	2.187	12,8	28,7	86,5
Podčetrtek	2011	2.818	1.617	18,3	36,8	96,4
	2014	2.813	1.612	18,7	36,6	96,4
	2018	2.838	2.045	14,2	29,7	89,5
	2022	2.808	2.016	14,5	30,5	89,9
Rogaška Slatina	2011	8.997	1.014	26,9	57,6	99,7
	2014	8.851	1.033	25,1	55,9	99,9
	2018	8.734	1.198	22,5	50,0	99,4
	2022	8.636	1.263	21,1	47,4	97,9
Rogatec	2011	2.548	1.575	21,2	44,1	93,3
	2014	2.505	1.587	21,0	43,1	93,3
	2018	2.480	1.558	20,5	42,8	94,1
	2022	2.364	1.564	20,0	42,6	93,9
Šmarje pri Jelšah	2011	8.299	1.390	19,7	43,8	98,4
	2014	8.236	1.409	18,8	42,6	98,4
	2018	8.212	1.827	14,4	33,7	94,2
	2022	8.270	1.850	13,6	32,2	94,5
skupaj	2011	26.715	1.335	21,7	46,4	97,9
	2014	26.320	1.454	20,4	44,0	96,2
	2018	26.086	1.686	17,5	38,5	93,7
	2022	25.761	1.709	16,8	37,3	93,5

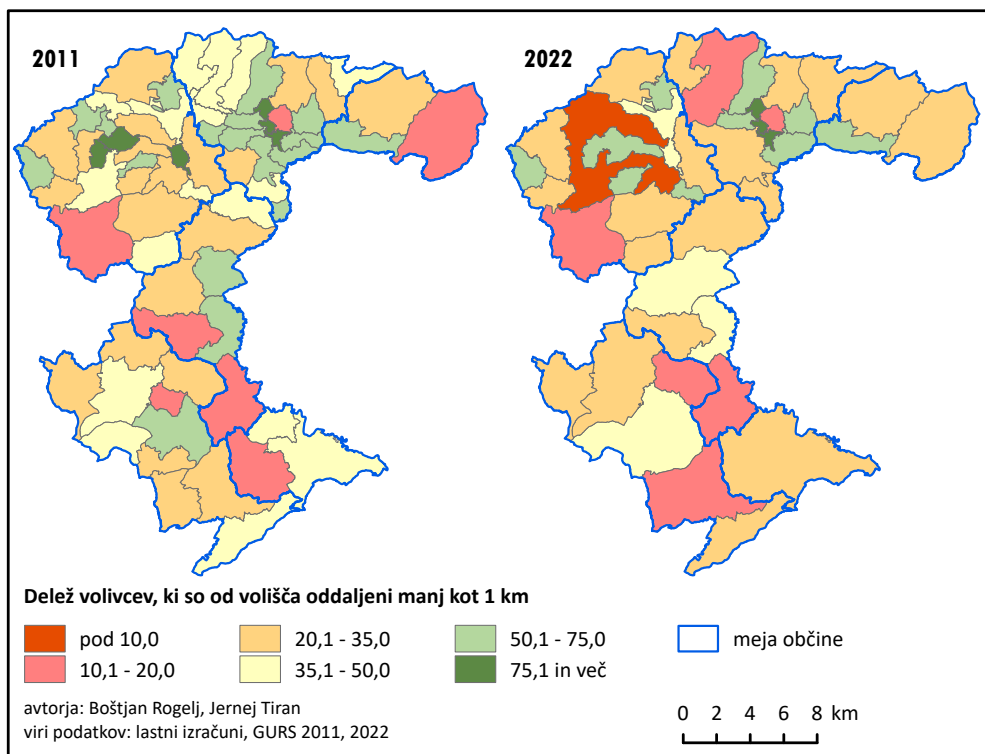
Vir: MNZ 2024; OpenStreetMap 2024.

Slika 3.2: Povprečna oddaljenost volilnih upravičencev od sedeža volišča leta 2011 in 2022.

Eden od pokazateljev dostopnosti volišč je delež volilnih upravičencev, ki živijo v oddaljenosti od volišča, primerni za hojo (slika 3.3). Na ravni celotnega okraja je v 500- in 1000-metrski oddaljenosti leta 2022 živel 16,8 % oz. 4,9 odstotne točke manj volilnih upravičencev kot leta 2011. Tistih, ki imajo volišče v kilometrski oddaljenosti od doma, je zdaj le še dobra tretjina. Omenjeni delež se je v vseh občinah, z izjemo Rogatca, občutno zmanjšal in niti v eni občini ne presega več 50 % (preglednica 3.2). Največji je v Rogaški Slatini (47,4 %) in Rogatcu (42,6 %), drugje je bistveno nižji, najnižji je v Bistrici ob Sotli (21,7 %). V slednji je skoraj četrtina volivcev od volišča oddaljena več kot 4000 m. Upad deleža volilnih upravičencev, ki živijo manj kot 1000 m od volišča, je še bolj izrazit na ravni volišč. Pri že omenjenem volišču Gasilski dom Šmarje pri Jelšah ta delež znaša le dober odstotek. Opozoriti velja, da so že leta 2011 obstajala volišča z zelo nizkim, manj kot 20-odstotnim deležem volilnih upravičencev, ki so od volišča oddaljeni manj kot 1000 m, ter da njihov obstoj ni vezan le na ukinjanje volišč, ampak je posledica razpršene poselitve in specifične topografije območja. Je pa ukinjanje volišč glavni razlog, da imamo danes le enajst volišč, kjer omenjeni delež presega 50 % (slika 3.3).

Slika 3.3: Delež volivcev, ki so od volišča oddaljeni manj kot 1 km.

3.4.3 Vpliv povečanja oddaljenosti od volišč na volilno udeležbo

Volilni okraj Šmarje pri Jelšah izkazuje podpovprečno volilno udeležbo v primerjavi z državnim povprečjem, pri čemer se razlika v zadnjem obdobju nekoliko zmanjšuje (preglednica 3.3). Hkrati smo priča zmanjšanju razlik znotraj okraja, zaradi česar je bila volilna udeležba na zadnjih volitvah na večini volišč v razponu ± 10 odstotnih točk od povprečja za celotni volilni okraj (slika 3.4). Delno je k temu pripomoglo tudi zmanjševanje števila volišč, saj so v preteklosti imela največja odstopanja nekatera manjša volišča, ki so bila ukinjena.

Preglednica 3.3: Volilna udeležba v volilnem okraju Šmarje pri Jelšah v obdobju 2004–2022.

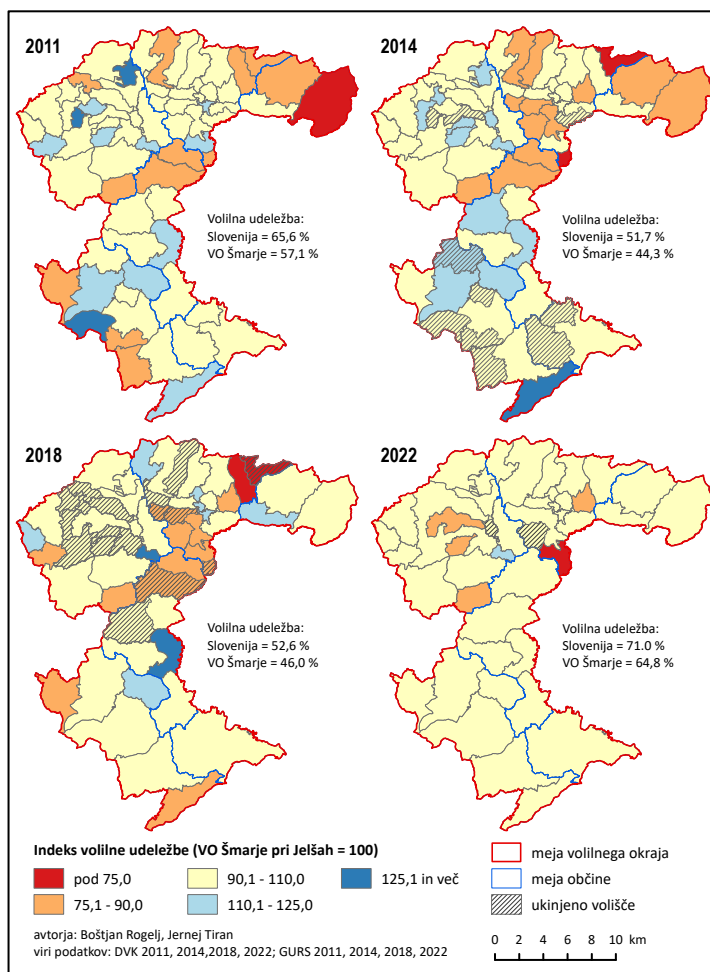
	2004	2008	2011	2014	2018	2022
Število volišč	69	68	69	59	43	41
Skupno število volivcev	26.297	27.486	27.818	27.797	26.323	25.999
Volilna udeležba na državni ravni	60,65 %	63,10 %	65,60 %	51,72 %	52,64 %	70,97 %

	2004	2008	2011	2014	2018	2022
Volilna udeležba v volilnem okraju	50,17 %	52,70 %	57,14 %	44,25 %	46,00 %	64,83 %
Indeks volilne udeležbe v volilnem okraju (Slovenija = 100)	82,7	83,5	87,1	85,6	87,4	91,4
Najnižja volilna udeležba na volišču*	31,67 %	33,90 %	41,43 %	30,67 %	33,33 %	47,71 %
Najvišja volilna udeležba na volišču*	67,61 %	67,48 %	76,64 %	64,41 %	67,53 %	79,75 %

Vir podatkov: DVK 2004; 2008; 2011; 2014; 2018; 2022.

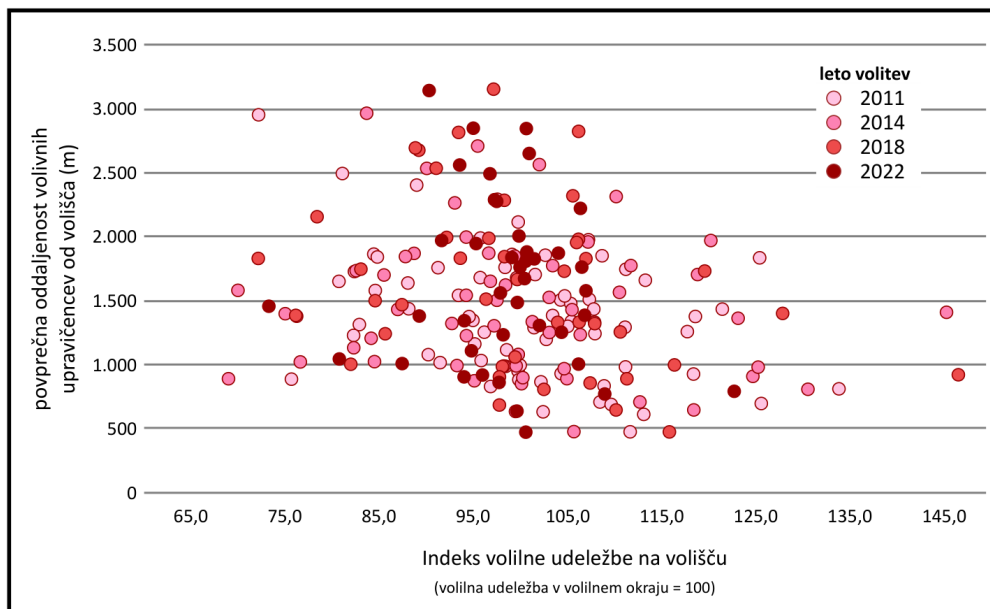
*Pri računanju volilne udeležbe na volišču so upoštevani le volivci, ki so volili osebno na volišču na dan volitev. Udeležba tistih, ki so glasovali po pošti, na diplomatskih predstavništvih ali predčasno, je evidentirana v sklopu t. i. posebnih volišč. Posledično je dejanska volilna udeležba lahko višja, kot kažejo podatki.

Slika 3.4: Volilna udeležba po voliščih v obdobju 2011–2022.

Izračuni kažejo na šibko negativno povezanost med povprečno oddaljenostjo volilnih upravičencev od volišča in volilno udeležbo (slika 3.5), pri čemer je povezanost statistično značilna le za leti 2011 ($r_{xy} = -0,391$, $p < 0,001$) in 2018 ($r_{xy} = -0,314$, $p = 0,041$), za leti 2014 ($r_{xy} = -0,150$, $p = 0,256$) in 2022 ($r_{xy} = -0,114$, $p = 0,479$) pa ne.

Slika 3.5: Povezanost med povprečno oddaljenostjo volilnih upravičencev od volišča in volilno udeležbo za vsa volišča v obdobju 2011–2022.

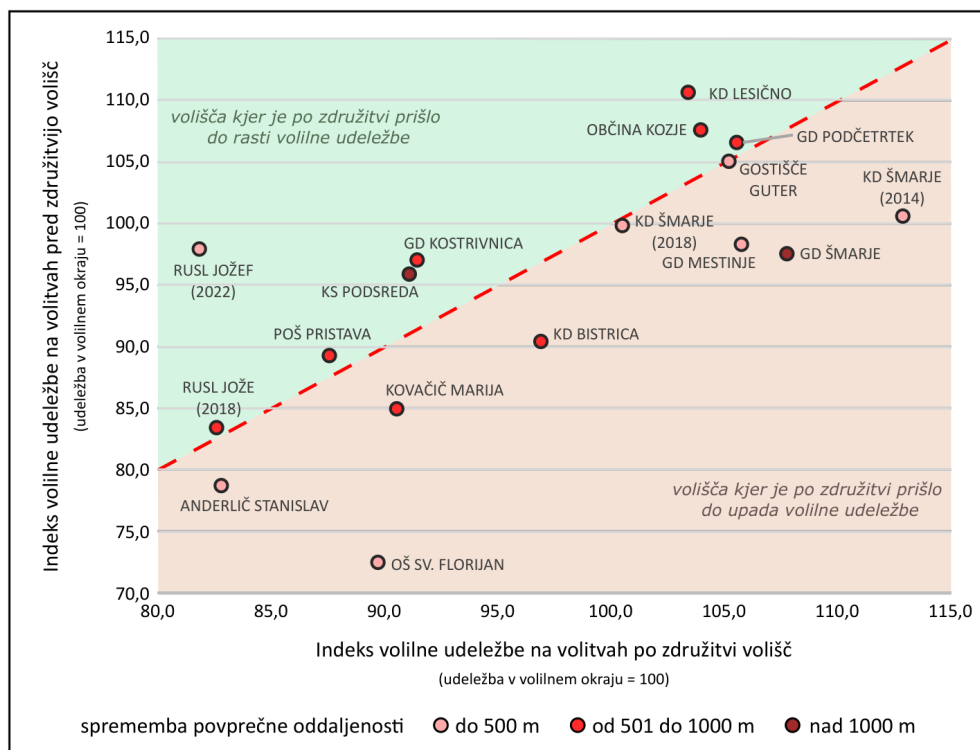
Vir podatkov: DVK 2011; 2014; 2018; 2022; GURS 2011; 2014; 2018; 2022; lastni izračuni.

V nadaljevanju smo preverili, kako se je spremenila volilna udeležba na *združenih voliščih*. Na devetih je volilna udeležba upadla, na osmih pa zrasla (slika 3.6), kar kaže na to, da ukinjanje volišč nima enoznačnega negativnega vpliva na volilno udeležbo. Temu pritrjujejo tudi rezultati odvisnega t-preizkusa, ki ne potrjujejo statistično značilnih razlik med indeksoma volilne udeležbe pred združevanjem in po njem ($t = -0,768$, $df = 16$, $p = 0,453$).

Na drugi strani pa rezultati neodvisnega t-preizkusa kažejo na obstoj statistično značilnih razlik v indeksu volilne udeležbe med 17 združenimi volišči ter 81 volišči, ki se v proučevanem obdobju prostorsko niso spremenila ($t = 2,145$, $df = 96$, $p = 0,034$). Indeks volilne udeležbe je pri drugi skupini v povprečju za 7,1 indeksne točke višji kot pri prvi skupini. Pred združevanjem so bile razlike v indeksu volilne udeležbe nekoliko nižje (6,1 indeksne točke) in statistično neznačilne ($t = 1,650$, $df = 96$, $p = 0,102$). Zanimivo je, da je udeležba najbolj upadla na volišču v Sv. Florjanu (za 15 indeksnih točk), na katerem je prišlo do relativno majhnega povečanja oddaljenosti (povprečna oddaljenost od volišča se je s 1600 povečala na 1800 m). Bolj razumljiv je znaten upad udeležbe (za 10 indeksnih točk) na novooblikovanem

volišču v Šmarju pri Jelšah, ki je zelo veliko, hkrati pa je prišlo do izjemnega povečanja povprečne oddaljenosti (za 1854 m). Med združenimi volišči, ki izkazujejo rast volilne udeležbe, izstopa tisto v Brestovcu (Rusl Jožef) leta 2022, na katerem se je kljub povečanju povprečne oddaljenosti za skoraj 400 m volilna udeležba povečala za malo manj kot 16 indeksnih točk.

Slika 3.6: Spreminjanje volilne udeležbe na »združenih« voliščih.

Vir podatkov: DVK 2011; 2014; 2018; 2022; GURS 2011; 2014; 2018; 2022; lastni izračuni.

3.5 Razprava

Ukinjanje oz. združevanje volišč v volilnem okraju Šmarje pri Jelšah je bilo v proučevanem obdobju razmeroma intenzivno in je potekalo po večini območja okraja, tako v mestih kot na podeželju. Več ukinjenih volišč je bilo v zasebnih objektih. Iz nekaterih javno dostopnih virov izhaja, da je temu sprva botrovalo zmanjšanje stroškov (Jančič 2013; Informacija o postopku ... 2017), nato pa še zakonska zahteva po dostopnosti volišč za invalide (Zakon o spremembah ... 2017). Če so bili razlogi za ukinjanje volišč v okraju večinoma jasni, pa je manj jasen postopek preoblikovanja volišč. Kriteriji, med katerimi najdemo tudi oddaljenost od volišča, so sicer razvidni iz nekaterih občinskih gradiv (Informacija o postopku ... 2017); ni pa povsem jasno, kakšna je bila njihova hierarhija in ali določitev območij volišč zasleduje tudi načelo nedelitve določenih prostorskih enot, kot so ulice.

V šmarskem okraju se je dostopnost volišč s časom postopoma slabšala: na slabšem so zlasti tisti, ki živijo blizu volišč in do njih dostopajo peš, medtem ko se je za tiste bolj oddaljene, ki se na volišče odpravijo z avtomobilom, pot časovno precej manj podaljšala. Spremembe dostopnosti volišč skozi čas je zaradi drugačne metodologije in konteksta težko primerjati z drugimi raziskavami; bolj smiselna bi bila primerjava na ravni Slovenije, vendar take raziskave zaenkrat ni izdelal še nihče. Vprašanje dostopnosti volišč sicer zadeva prostorsko pravičnost z vidika uresničevanja volilne pravice. Pri tem je pomembno, da je oddaljenost od prebivališča do volišča še sprejemljiva, obenem pa znotraj okraja (pa tudi med okraji) čim bolj primerljiva. Ne za prvo ne za drugo ne obstaja standard, zato je dobljene rezultate težko ovrednotiti. Dejstvo pa je, da ukinjanje volišč oz. spreminjanje njihovega sedeža pomeni dodaten strošek za volilne upravičence – ne le z morebitno večjo oddaljenostjo, temveč tudi iskanjem novega volišča in poti do njega (Brady in McNulty 2011). Nenadne prevelike spremembe so zato lahko problematične.

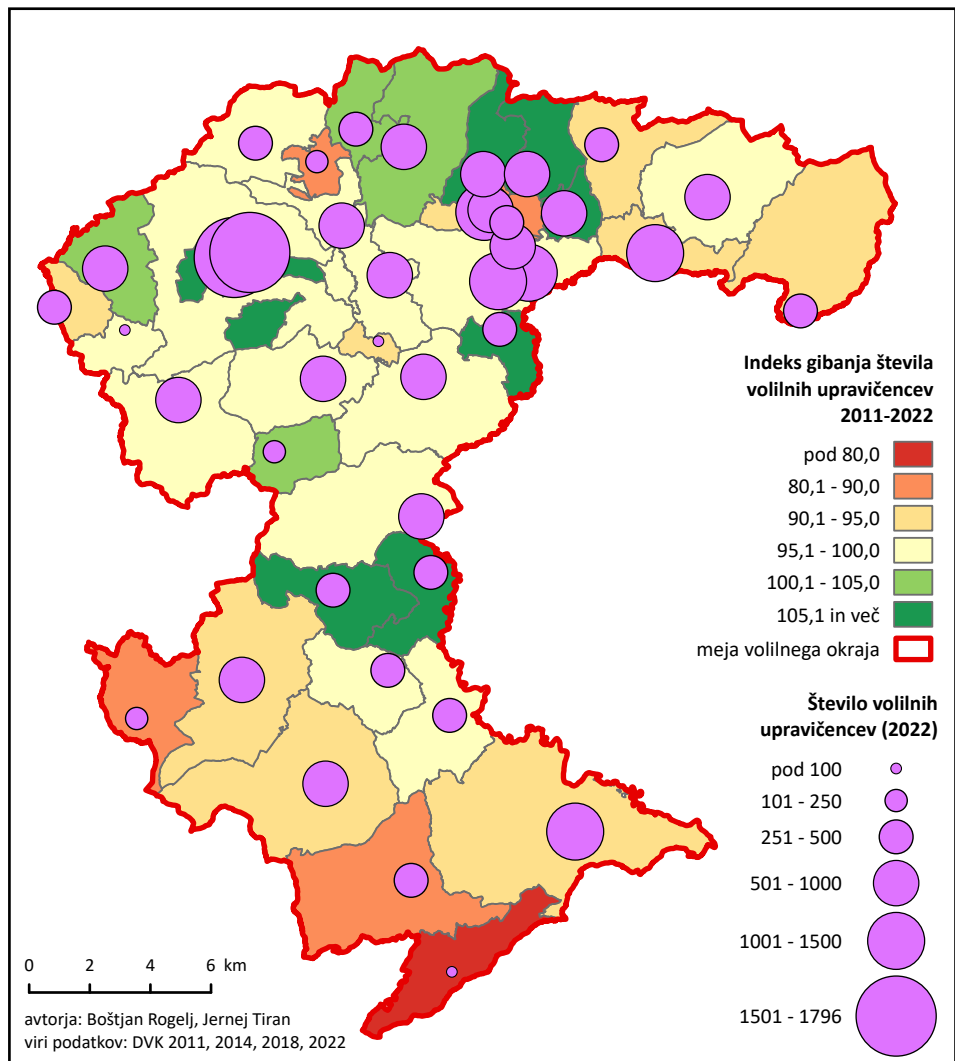
Opravljeni statistični testi kažejo, da hipoteze, da večja oddaljenost od volišča vodi v nižjo volilno udeležbo, ni mogoče nedvoumno potrditi. Stopnja povezanosti med oddaljenostjo in udeležbo po voliščih se namreč med volitvami razlikuje. Udeležba na nekaterih združenih voliščih je bila po spremembah resda nekoliko slabša, vendar ponekod velja tudi obratno, tako da analiza ni pokazala statistično značilne povezanosti. Primerjava združenih in nespremenjenih volišč v celotnem obdobju pa je dala neprepričljive rezultate. Obenem se volilna udeležba v šmarskem okraju kljub zmanjšanju dostopnosti volišč približuje državnemu povprečju. Podpovprečne udeležbe v šmarskem okraju v primerjavi s slovenskim povprečjem tako ni mogoče pripisati slab(š)i dostopnosti volišč.

Zaradi drugačne metodologije, ki je temeljila na agregiranih podatkih, je naše rezultate težko primerjati s tistimi iz dosedanjih (tujih) raziskav. Večina teh je ugotovila, da zmanjšanje dostopnosti vodi v večjo abstinenco, vpliv pa je večji pri razdaljah, ki jih je bilo prej mogoče prehoditi peš, in pri tistih, ki nimajo razpoložljivega avtomobila (Haspell in Knotts 2005; Fauvelle Aymar in Francois 2018; Garnett in Grogan 2021). Dosedanje raziskave ugotavljajo, da je lastništvo avtomobila ena od ključnih spremenljivk, ki vplivajo na dostopnost volišča in posledično na volilno udeležbo (Haspel in Knotts 2005; Bhatti 2012). Podatka, koliko volilnih upravičencev v šmarskem okraju nima lastnega oz. razpoložljivega avtomobila, nimamo, kot tudi ne, s katerim potovalnim načinom dostopajo do volišča, zato ne moremo ugotoviti, koliko jih je bilo zaradi tega neposredno prizadetih oz. prevozno revnih. S tega vidika je ugoden podatek, da imajo vse občine v okraju višjo stopnjo motorizacije od slovenskega povprečja (SURs 2024), zato je možno, da je to izničilo negativen vpliv na udeležbo. Možno je, da so se nekateri volivci v šmarskem okraju zmanjšanju dostopnosti »zoperstavili« tudi tako, da so se udeležili drugih oblik glasovanja, zlasti predčasnega, in tako volilno opravilo povezali z drugimi potmi med delovnim tednom (gl. Clinton in sod. 2021). Na volitvah v DZ 2011 je svoj glas predčasno oddalo 1,5 % volivcev, slabih enajst let pozneje pa že 6,7 % oz. štirikrat več (okrajno volišče za predčasno glasovanje je sicer v Kulturnem domu v Šmarju pri Jelšah) (DVK 2011; 2022). Obenem je treba poudariti, da je že pred spremembami volišč več kot polovica volilnih upravičencev živela zunaj še sprejemljive oddaljenosti za hojo. Pri tem velja dodati, da so drugi potovalni načini najverjetneje zanemarljivi: javni prevoz na proučevanem območju

je ob nedeljah zaradi slabe frekvence neuporaben, prav tako še ni v celoti izgrajena kolesarska infrastruktura.

Opozoriti velja, da utegnejo imeti pomembno vlogo pri oblikovanju mreže volišč v prihodnosti tudi negativni demografski trendi. Za številna volišča je že nekaj časa značilno padanje števila volilnih upravičencev (slika 3.7). Upad je še posebej izrazit v občinah Bistrica ob Sotli, Kozje in Rogatec. S tega vidika je najbolj problematično manjše volišče v Domu krajanov Osredek v občini Kozje, kjer se je število volilnih upravičencev v obdobju 2011–2022 zmanjšalo za 22 %. V primeru nadaljnje reorganizacije mreže volišč bo obstoj takšnih volišč odvisen predvsem od tehtanja med velikostjo in dostopnostjo.

Slika 3.7: Gibanje števila volilnih upravičencev po voliščih v volilnem okraju Šmarje pri Jelšah.

Na koncu velja izpostaviti še omejitve raziskave. Največja je uporaba agregiranih podatkov o volilni udeležbi namesto individualnih – šele slednji bi namreč omogočili natančno analizo vpliva (sprememb) oddaljenosti volišč na udeležbo, tudi v kombinaciji z drugimi značilnostmi posameznikov, kot je starost. Ti podatki so na voljo v volilnih imenikih, vendar raziskovalcem žal niso dostopni. V prihodnje bi bilo smiselno analizirati tudi vpliv dostopnosti volišč na udeležbo v primerjavi z drugimi območnimi dejavniki. Takšen je npr. učinek poznanstva in sosedstva, ki se kaže v večji podpori lokalnim kandidatom (Campbell in sod. 2019), morebiti pa tudi večji volilni udeležbi.

3.6 Sklep

V volilnem okraju Šmarje pri Jelšah je v zadnjem desetletju prišlo do obsežnih sprememb v omrežju volišč. V raziskavi smo zato prostorsko proučili te spremembe ter na podlagi individualnih podatkov o številu prebivalcev po naslovih in agregiranih podatkov o volilni udeležbi po voliščih skušali preveriti hipotezo, da večja oddaljenost bivališča od volišča vodi v nižjo udeležbo.

Ugotovili smo, da je bilo ukinjanje oz. združevanje volišč najbolj intenzivno pred volitvami v Državni zbor 2014 in 2018 ter je potekalo po večini območja okraja. Poglavitna razloga za te spremembe sta težnja po racionalizaciji volilnega procesa in zakonodajna zahteva po dostopnosti volišč invalidom. Dostopnost volišč se je zato postopoma slabšala. Volilnih upravičencev, ki živijo v oddaljenosti od volišča, še primerni za hojo, je zdaj le še dobra tretjina, kar je za slabo petino manj kot pred spremembami. Ti so s stroškovnega vidika tudi najbolj na slabšem, saj do volišč najbrž ne morejo več peš. Hipoteze, da večja oddaljenost od volišča vodi v nižjo volilno udeležbo, pa kljub nekaterim indicem ni bilo mogoče nedvoumno potrditi.

Podpovprečne volilne udeležbe v šmarskem okraju tako ni mogoče pripisati slab(š)i dostopnosti volišč, drugih dejavnikov pa še ne poznamo dovolj dobro. Trditve Slovenske demokratske stranke, ki je ukinjanje volišč navajala kot razlog za nižjo udeležbo, tako ne držijo. Ukinjanje volišč je sicer občutljiva tema, ki ne zadeva le volilne udeležbe, pač pa tudi prostorsko pravičnost. Pri tem pa je treba upoštevati, da zaradi omejenih finančnih sredstev na redkeje poseljenih območjih ni mogoče zagotoviti primerljive dostopnosti volišč kot na gosteje poseljenih območjih.

V kontekstu prizadevanj po racionalizaciji stroškov in optimizaciji omrežja volišč ter depopulacije obrobja v prihodnosti ne gre izključiti nadaljnjih sprememb dostopnosti volišč v Sloveniji ali celo njihovega ukinjanja. Ker gre za občutljivo družbeno in politično vprašanje, se je treba teh sprememb lotiti previdno in tudi na podlagi trdnih znanstvenih spoznanj. V ta namen bi bilo za registrirane raziskovalce nujno odprtje volilnih imenikov, s katerimi bi lahko na podlagi individualnih podatkov metodološko pravilneje in natančneje proučili vpliv (spremenjene) dostopnosti volišč na udeležbo ter tako oblikovali jasne kriterije za morebitne spremembe volišč.

Zahvala

Delo je nastalo v okviru raziskovalnega programa/projekta Geografija Slovenije (P6-0101), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.